

BUDAI KATALIN

Pamutbokros Illyria

Vízkereszt a József Attila Színházban

Shakespeare neve hallatán azonnal működésbe lép az automatizmus: a darab jó, azzal baj nem lehet. Vizsgálódó viszont a színre állítás, a szereplőgárda, a fényhatások. Úgy tűnik, nincs ennél hálásabb feladat kritikus számára: a művet magát s viszonyát a színpadhoz már nem kell méltatnia.

A József Attila Színház azonban gondoskodik arról, hogy a homályba vesző kiindulóponton is eltöprengjünk. A Shakespeare-vígjátékok sorozatszerű bemutatását, újraértelmezését ugyanis szervesen beépítette műsorpolitikájába. Erről a színházról sokszor elhangzott: munkásoknak, homogén közösségnek játszik Angyalföldön. De helyesen értelmezve a munkásművelődés címszót jó ideje már nem lefelé, tévhitek miatt engedményeket téve, hanem bátran, új, fajsúlyos műveket is beengedve, maga után vonja a közönséget; vagy inkább elébe siet a fokozódó igényeknek.

Így feltehetően a *Vízkereszt, vagy amit akartak* című vígjáték sem esetleges választásként folytatja *A makrancos hölgyel*, *a Sok hűhó* semmiérttel s *A windsori víg asszonyokkal* megkezdett ciklust. Ez utóbbi éppen modernkedő-archaizáló ötletpetárdái miatt bizonyult gyengének, míg az ugyancsak Seregi László rendezte *Makrancos* - inkább túlozzunk, semmint beérjük határokat egybemosó dicséretekkel - emlékezetes, maradandó érték.

A *Sok hűhó* ízlésesen mértéktartó, elegáns, reneszánsz világot idéző rendezése az egyik legkimunkáltabb, átgondoltabb előadást teremtette meg. Éppen ezért néztünk váraozással a negyedik Shakespeare-bemutató elé, mely ismét Berényi Gábor rendezése. Vajon miért a *Vízkeresztet* választotta a *Sok hűhó* után? Két nagy csomópontot sejtünk itt: a férfi-nő kapcsolat ezerfényű villódzásának s a nagy komikus szerepeknek egymást metsző köreit. Lehet-e nagyobb ínycsalat színésznek Benedeknél, Falstaffnál, majd Böffen Tóbiásnál vagy Malvoliónál? S lehet-e igényesebben megtisztító nevetést fakasztani bármelyik romlandó, tisztavirág életű bulvár-vígjátékkal? Mert vigyázzunk : a négy fergeteges komédia

mindegyikében ott egyensúlyozunk a tragédia, a sírás meredélyén: ettől és csak ettől kapja meg magasba ívelését, emberi teljességét e műfaj minden örökéletű darabja.

A rendezést illetően meg kell jegyeznünk, hogy Berényi Gábor megbetegedése miatt nem végezhette be a színre állítást. Bodrogi Gyula nevét játékmesterként tünteti fel a színlap. Valószínű azonban, hogy nem együttműködésről, hanem szakaszos munkáról van szó, s ezért nehéz eldönteni: mi az eredeti elgondolás, s mik a hozadékok, a menet közben felrakódott rétegek. Felesleges most már ezeket a dolgokat méricskéljni, hiszen számottevő stílusterés nem tapasztalható.

A mű az érett, a „boldog komédiák” az *Ahogy tetszik* s a *Sok hűhó semmiért* alkotta csoport vezérdarabja. A történet klasszikus: egy fiú-lány ikerpárt elsodor egymástól a tengeri vihar. idegen városba csöppennek, Illyriába, ahol a lány, Viola csak fiúruhában boldogul. Énekes lesz Orsino hercegnél. Orsino reményte

lenül szereti a szép Olívia grófnőt, aki időről időre kikoszarazza. Viszont bele-szeret a bájos küldöncbe, a férfinak hitt Violába, aki meg Orsino hercegnél veszteti el a szívét. Olívia udvarmestere a háznép-rendszeretével halálra gyöttrő Malvolio. Őt a rokon Böffen Tóbiás, barátja Keszeg András s a cserfes Mária szolgáló tréfálja meg: elhitetik vele, hogy Olívia belé szerelmes. A bonyodalom megoldása csak egyféle lehet: felbukkan a holtak hitt fiú-iker, Sebastian, aki képes elvégezni Olíviánál azokat a szerelmi szolgálatokat, amikre Viola sem neme, sem vonzalmi miatt nem alkalmas. Ő természetesen Orsino párja lesz.

Értelmezhetjük a történetet Jan Kott nyomán nemi és szerelmi metamorfózisnak, a fiúszeretők, az androgün lények s az eredeti játszó személyek nemének örök körforgásaként. Vagy ki lehet emelni három önféjű lény: Olívia, Orsino és Malvolio találkozását a realitásokkal. Ők zenéből, bűvöletből, önimádatból szőtt párnájukról a földre huppannak.

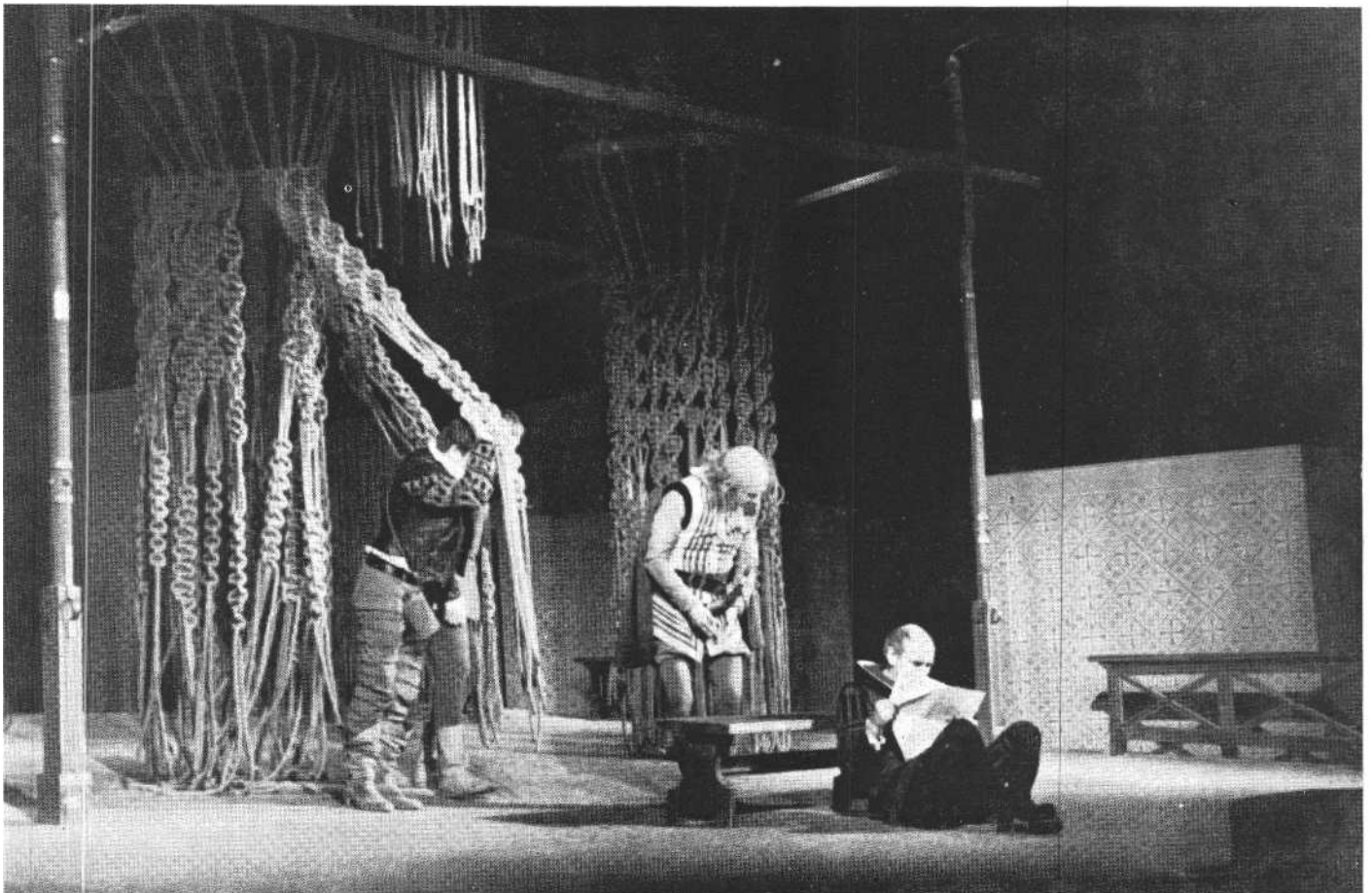
Még társadalmi összecsapást is sejtet

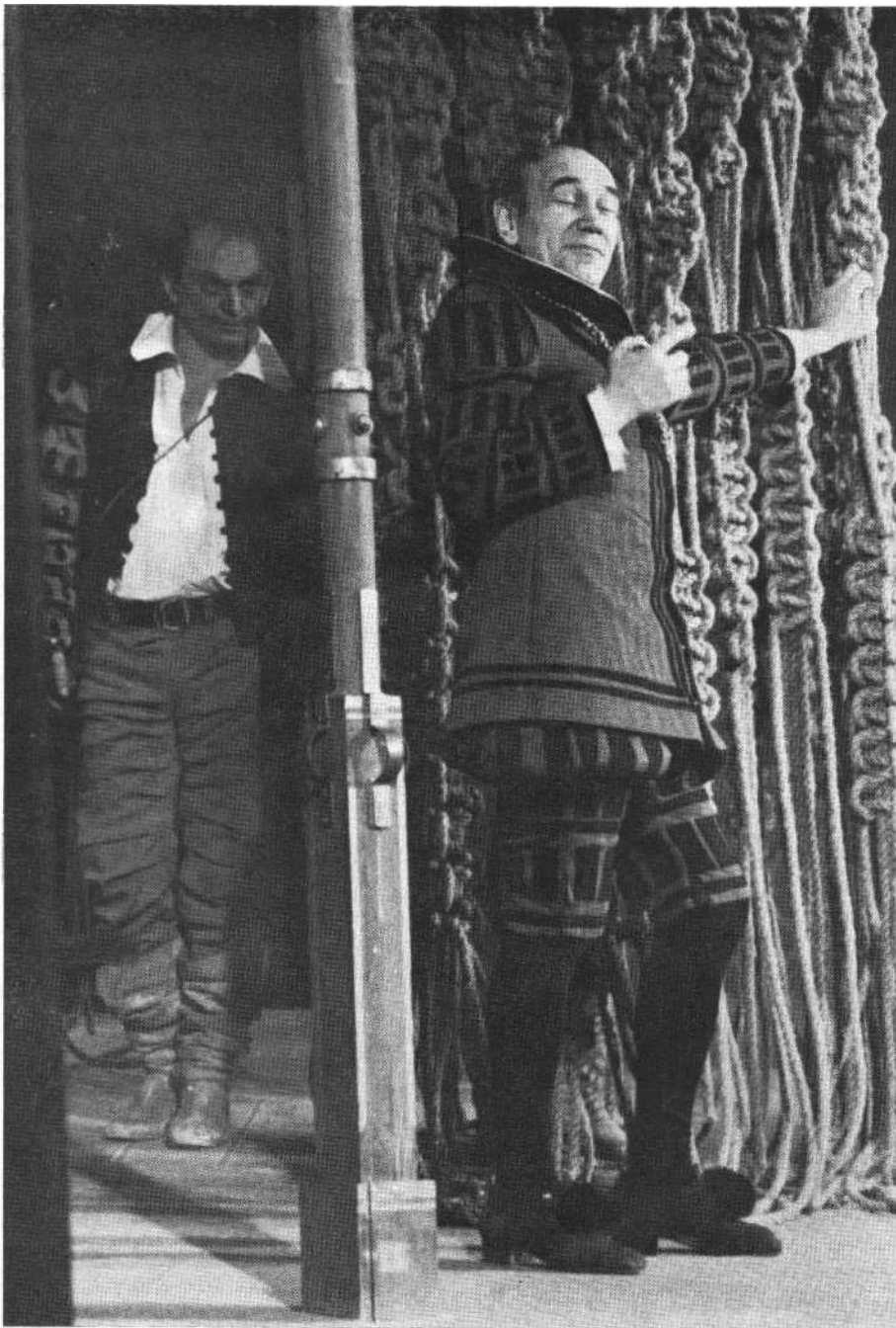
a textúra: a kicsapongó, henye nemesúr (Böffen Tóbiás) s a pontos, korrekt udvarmester (Malvolio) már más-más kor-szak képviselői. Játstották egyébként a *Vízkeresztet* Malvolio drámájaként is például Szentendrén, s még ez sem túlzás.

Gazdag tehát az anyag, csak válogatni kellett, melyik árnyalat vonja be saját sugárzásába a többit is.

Berényiék, úgy tetszik, a globális módszert választották: ezt is, azt is, mindegyiket, nem tudván rangsorolni a pazar bőségben. Bocsánatos bűn ez: így legalább az tűnik fel, hányféle színt játszik egybe, hányféle hangszerezen szól, muzsikál ugyanaz a dallam. Orsino herceg epikureus udvarában, gyászba öltözött hölgnél, tengerből kimentett ikerpárnál, kikapós, tivornyázó rokonoknál s a minden bájjal megkent szolganépnél. Csakhogy a sokszólamúság nem zenebona: csenghet az homofóniában is. Különösen, ha Shakespeare vezényel. Ritka pontosan szerkesztett vígjáték ez: bár-melyik szálát bontom - az egész gombolyagot tekerem, s ha a végét a kezemben

Pamutbokrok Illyriában. Jelenet a *Vízkeresztből* (József Attila Színház)

Bodrogi Gyula (Böffen Tóbiás) és Horváth Sándor (Malvolio) (Iklády László felvételei)

tartom, mindenhová eljuthatok. Hogy kapcsol itt mindent egybe a zene, a bődulat, a mániákus ragaszkodás! Mindenki kergeti a másikat, reménytelenül. Még Sebastian is a kutyahűségű Antonio kapitány: éppen mert ő lányos, s Viola fiús. S Orsino Olíviát, Olívia Cesario-Violát, Viola Orsinót: tökéletes fogaskerék-rendszer. S az egyetlen, aki akadálytalanul jár-kél a színes, puha pamutbokrok között (az egyszerű, de igen jól szolgáló

díszletet Vayer Tamás tervezte), melyek hol oszlopok, hol lugasok, hol utcadíszek a megbolydult Illyriában, az nem más, mint a bolond, az édes Feste, akinek még a neve is ünnep. Okos ő, hiszen melyik Shakespeare-bolond nem az? A legbölcsebbek társa, Jacques-é, Próbakőé vagy a leari nagy névtelené. Okos, mert fejreállt a felfordult világban: így csak ő lát jól. Otthonos Orsinónál is, holott Olíviáé. S ki énekel ebben a csupadal

játékban, ahol szerelem s zene egy? Ő az, megint. Hát így fut egybe minden - s ezt is szívesen láttuk volna. S mégis, ami végül marad: a szívből jövő nevetés, felhőtlen vidámság, móka. Ez is nagyon jólesik, semmi kétség: de kár csak ennyire redukálni a művet.

S itt már a színészi munka területére érkeztünk. Derüsen, élénken játszik mindenki. Karácsonyi ajándék ez a darab, nemcsak címében kötődik alkalomhoz, az a szereplőknek is. Kapunk egy-két parádés alakítást: viszont a már érintett bizonytalanságokért, az átkötések hiányáért ők is felelősek. A két főiskolai hallgató, kikre nyilvánvaló súllyal nehezedett a két jelentős szerep, igen derekasan helytállt. Van azonban kifogásunk Emőd György nazalizáló kiejtése s néha a vad szenvedélyeket külsőségekkel pótló megoldásai ellen. Jelmeze is ludas abban, hogy Orsino herceg figurája elomlóbb, élvetegbber lett, mintsem az kívánatos volna. A herceg nem narcisztikus ugyanis, csak a szerelem betege. A legszebb Shakespeare-indítások egyikét mond-hatja el: kezdőnek soha szebb bemutatkozást! De jól artikulálva.

Kovács Nóra, a másik főiskolás kelles-mes megjelenésű, a szerepfelfogásával is megragad. Követelődző és kívánatos, tartózkodó és kezdeményező, önző és jólelkű. Bonyolult szerep az Olíviáé. Csak rajta mérhetjük, mennyire hiteles Viola Cesarióvá válása. Ha viszont ez nem sikerül, akkor Violát nehéz Sebastianra kicserélni. Színtelenek, kevéské is a shakespeare-i női szerepek - szokták mondogatni. Pedig, ha számolunk is a korabeli kötöttségekkel, amelyek kamaszokat kényszerítettek lányjelmezbe, van-nak teljes értékű, körüljárható nőalakjai, szép számmal.

Viola beleillik a boldogságra török körébe: Beatrice, Rosalinda mellé. Aktív, értelmes, önálló. Megadatik neki a nagy mozgástér, az egyéniség. Éppen ennek elfojtása okozza a konfliktust: a lélektanit is, nemcsak a dramaturgiait. **Örülünk, hogy Szerencsi Éva végre nemcsak alvóbabaszerűen gyönyörű, hanem él, játszik, szenved. A szépség hamar megismerszik, de a színésznek lehetőség kell, hogy bizonyítsa: több ennél. Most megadatott az alkalom, s a bizonyítás sem marad el.**

Érdekes, hogy milyen sok kiváló színésze van a József Attila Színháznak, akikről kiderül: nemcsak egyprofilúak. Horváth Sándor is ilyen. Megfáradt, gyűrt arcú munkásfigurák özöne után

egy nagyszerű, beképzelt, cezaromániás, mégis ártatlanul gúny céltáblájává lett precíz alkalmazottat kell megformálnia. S milyen remekül teszi! Lassan, kimerően lépeget, berozsdásodott nevetőizmái alig-alig engedelmesskednek. Boldogan viseli lilacsokros sárga harisnyáját, mert azt hiszi, Olívia így kedveli: ez valóban egyszerre komikus is, tragikus is, kinevetjük, de szánjuk. A kettős szereposztásban Kaló Flórián váltja őt. Kaló eleve mulat Malvolión. Alakításába előre be-kalkulált-t a kiváltott hatást is. Nem neki, hanem nekünk kéne Malvolión gúnyo-lódnia, „vagy amit akarunk”. Szinte kika-csint: „Iám, milyen beképzelt hólyag va-gyok!” Ezt a figurát csak halálosan ko-molyan lehet felfogni, úgy, ahogy Horváth Sándor. Egyébként oda a nagy meg-rendülés, ami a valóság s az illúziók közti áthidalhatatlan feszültség, a becsapottság felismerése okoz.

Márton András már kissé belefásulha-tott a hasonló szerepekbe. Kedvetlenül, lankadtnak tűnik, s ennek érezhetően nem a bohóc-rezonőrre háruló gondolati súly cipelése az oka. De azért most is kitesz magáért, fáradhatatlanul pörög a nyelve, gitározik, énekel. A börtönjelenet megoldása kiváltképp briliáns, két faláb mozgatásával nemcsak hangban, hanem báb-alakban is megjeleníti a papot, Malvolio utolsó reménységét. Szegény, szegény Malvolio: sűgőlyuk-tömlőcéből csak a csíkos zoknis karókhöz esdekel, melyeket fentről az agyafúrt bohóc irányít. Egyébként is legalább öt olyan jelenet van a műben (Viola Orsinónak, Olívia Cesariónak vallja be szerelmét, Malvoliót hamisított levéllel léprecsalják, Keszeg András a holtraré múlt Violával párbajozna), mely a színészmesterség magasiskolájában lehetne tan-anyag. Dégi István is, Szabó Éva is - aki nagyon sokat fejlődött, emellett orgánuma is a teltebb alt felé tendál - remekül megfelel az obligát epizód-karvezetői poszton. Ügyesen, már-már akrobatikusan mozognak, csakúgy a többiek is. Maros Gábor, Kránitz Lajos és Láng József különösebb jellemalkotó, egyénítő eszközök nélkül játsszák a kisebb szerepeket A sok dicsérendő elem azonban nem feledteti az eredeti panaszt: ha a já-tékban is csak egymás mellett heverő kockák a különböző szintek, a kötőanyaa-got kihagyták közülük, s a színészek is egyre távolítják őket: még inkább félre fog siklani a produkció. Ennek a veszélye már ott kísértett az első előadásokon is. Félő, mi lesz később. Hiszen különö-

sebb jóstehetség sem kell, hogy megjö-vendöljük: nagy szériára számíthatnak a József Attilában. S míg egyfelől, vissza-kanyarodva a közművelő elgondoláshoz, örülünk ennek, aggódunk is: bírják-e majd türelemmel, fegyvelemmel? Súlyos nevelői vétség kényelemből a legcsintalanabb gyereket hibáztatni örökké. De Bodrogi, ez a csodálatos komédiás olykor-olykor lazít, túljátszik. Böffen Tóbiás Falstaffot idézi: alkatában, társadalmi stá-tusában egyaránt. Szilágyi Tibornak tavaly szemére hányhattuk, miért nem hozta a figurát, hiszen benne megvolt. De Bod-rogitól ugyanezt nem lehet számon kérni: benne ez nem hiányosság - egyszerűen al-kati különbség az oka, hogy nem az, ami-nek lennie kellene. Ugyanakkor Bodrogi nagyszerű művész, rendelkezik azzal a bő színészi eszköz- és gesztustárral, amelyből merítve -- s mélyebbre nyúlva, mint álta-lában - egy másfajta figurát is el tudott volna teljes értékűként fogadtatni. Böffen Tóbiás ugyanis jobb napokat látott ne-mesúr (szakadozott műveltségén még át-üt az egykori gyerekszoba), mostanra már csak a cselédség cimborája, vérekes szemű borissza. De méltósága foszlányait még őrizgeti. Ez Bodroginál nincs így: ő vásott, örökös tréfacsináló, kaptatos vagány. Az Olívia uralta ház, tágabb értelemben a reneszánszba forduló udvar veszt el ezzel karakterisztikumát. Nem segíthet ezen a legjobb kabarétréfa sem: különösen az olyan nem, melyen csak egymás közt mulatnak a színészek. Esett már szó erről, éppen ennek a lapnak a hasábjain is: lenézése ez a közönségnek. Csak a felfordulást s nem a játszóknak jobb közérzetét szolgálja az efféle egymás közti hancúrozás.

Vigyázni kell, s ezért is ismételtetem ilyen gyakran a sorozat jelentőségét: ide sorolódik-e be végül is a darab, vagy le-fokozódik a még árnyalakokkal kísértő Sardou-khoz, ízetlen kis limlomokhoz!

Shakespeare: Vízkereszt, vagy amit akartok (József Attila Színház)

Fordította: Radnóti Miklós és Rónay György. Rendezte: Berényi Gábor. Díszlet: Vayer Tamás. Jelmez: Kemenes Fanny. Ze-néjét szerezte: Sárosi László. Játékmester: Bodrogi Gyula.

Szereplők: Emőd György f. h., Szerencsi Éva, Maros Gábor, Horváth Sándor, Kállay Ilona, Voith Agi, Kovács Nóra f. h., Újréti László, Fülöp Zsigmond, Szilágyi Tibor, Márton András, Margittay Agi, Turgonyi Pál, Tóth Judit, Láng József, Kránitz Lajos, Dávid Agi, Köves Ernő, Telessy Györgyi, Tahi József f. h.